

BOSNA'DA DEĞİŞMEYEN "FATİH" ALGISI

Orhan Sarıkaya*

Nadira Žunić **

Öz

Fâtih Sultan Mehmet'in 1463 yılında Bosna-Hersek'i feth edişinin üzerinden 550 yıl geçmiş. Bu 550 yıllık zaman dilimi içerisinde değişen şartlara, yönetimlere, coğrafyaya ve nesillere rağmen Bosna'da değişmeyen nadir şeylerden biri de Bosnalıların babadan oğula kutlu bir miras gibi taşıdıkları Fâtih Sultan Mehmet sevgisi. Bosna-Hersek'te Fâtih Sultan Mehmet'e duyulan muhabbetin bir çok tezahürüne rastlamak mümkün. Nitekim Fâtih Sultan Mehmet'in Bosna-Hersek'in fethi sırasında batıda ulaştığı en uç nokta olan Sanski-Most şehrinde askerine cuma namazı kıldırıldığı "Musalla"da geleneksel olarak düzenlenen "Fetih Şenlikleri" bu muhabbetin en önemli göstergelerindedir. Biz de bu çalışmamızda Fâtih Sultan Mehmet'e duyulan sevginin bu somut karşılıklarının yanında Boşnak toplumunun kanaatlerine önderlik ettiklerini düşündüğümüz kişilerle "Bosna'da Değişmeyen Fâtih Algısı" üzerine mülâkatlar gerçekleştirdik. Bu mülâkatlardan çıkan sonuçlara kaynak taramalarından elde ettiğimiz veriler ile kendi kişisel gözlem ve yorumlarımızı da ilave edip makalemizi sonuçlandırdık.

Anahtar kelimeler: Algı, Bosna-Hersek, Fâtih Sultan Mehmet, fetih, ebedi

FATİH IN BOSNIA-EVERLASTING PERCEPTION**Abstract**

It has passed 550 years since Sultan Mehmet the Conqueror's conquest of Bosnia and Herzegovina in 1463. One of the rare things that hasn't changed in this long period of time is the love for Fâtih Sultan Mehmet which is passed on in Bosnia like a blessed heritage from father to

* Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul/Türkiye, osarikaya@istanbul.edu.tr

** Mr., Ar.Gör., Tuzla Üniversitesi Felsefe Fakültesi, Tuzla/ Bosna-Hersek, nadiraj@gmail.com

son, in spite of the changes regarding conditions, ruling, geography and generational shifts ..., There are various manifestations of this feeling towards Mehmet the Conqueror in Bosnia and Herzegovina. For example, during the conquest of Bosnia and Herzegovina city of Sanski Most was the end point in the West that had been conquered by Sultan Mehmet II. The place where he and his soldiers had their Friday Jumma prayer was named "Musalla". At this very point "Conquest Festival" is traditionally held, and that is one of the most important indication of this love.

Besides these concrete responses of love for Fâtih Sultan Mehmet, in this paper we presented opinions of academics and other relevant people whom we believe to be leaders in judgment and beliefs of Bosniaks' society. They were interviewed on the subject "Fâtih in Bosnia-Everlasting Perception". Also, we concluded our article by introducing our own personal observations and comments regarding the matter which we obtained by researching the literature and that are based on the results of the interviews.

Key Words: Perception, Bosnia and Herzegovina, Fâtih Sultan Mehmet, conquest, everlasting

FÂTİH'İNİ FETHEDEN ÜLKE BOSNA-HERSEK

Fatih Sultan Mehmet'in şahsında Osmanlılar Bosna topraklarına ilk adım attıkları 1461 yılından itibaren halk tarafından büyük bir ilgiye mazhar olmuşlardır. Bu ilginin önemli göstergelerinden biri de Fatih'in kumandasındaki Osmanlı ordusunun Bosna'da fazla mukavemetle karşılaşmadan ülkenin en uç noktasındaki Bihaç'a kadar bu fethi gerçekleştirmiş olmasıdır. Âşık Paşazâde, *Osmananoğulları'nın Târîhi* isimli kitabının "Bosna vilâyetinin ne şekilde fetholdüğünü ve padişahın o fetihde ne yaptığını açıklar" adlı bölümünde, Bosna'nın fethinin suhuletle gerçekleştiğine delil olabilecek vakayı hünkarın ağzından şu sözlerle nakleder:

"Mahmud (Paşa) bu vilayet madem bu kadar kolaylıkla alınır imiş, o zaman niçin akıncıları bu vilayete akına gönderdin?"¹

"Fatih Sultan Mehmet, Bosna'yı Osmanlı topraklarına kattığı zaman sadece Katolik Hristiyanlar'a değil Bogomil mezhebine mensup Bosna Hristiyanları'na da müsamaha göstermiş ve onların devlet hizmetinde yetişmelerini sağlamıştır. Hz. İsa'yı Allah'ın kulu olarak kabul etmeleri ve son peygamberi tanımaları Bogomiller'in toplu olarak İslamiyet'i kabul etmesine sebep olmuştur. Tarihî bir rivayete göre Fatih Sultan Mehmet bunlara dileklerinin ne olduğunu sorduğunda, devlet hizmetinde görev almak istediklerini öğrenmiş. Padişah da onları bir takım makamlara getirdiği zaman, Osmanlı Devleti'nin saraylarında ve ordusunda namuslu ve sadakatli olarak görevlerini yapmışlardır. Bogomil mezhebine mensup Boşnaklar gerçekten de savaştan ve yiğit bir millettir. Bölgeyi iyi tanımaları ve Papalığa karşı öteden beri derin kin beslemeleri sebebiyle Osmanlı'nın Macaristan'la yaptığı savaşlarda etkin rol oynamışlar, Avrupa'daki batı yakamızı onlar tutmuşlardır." (Bosna-Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri, s.10)

Bosna'nın fethinden daha önemlisi ise Evliya Çelebi'nin "*Hakkâ ki lisânları ve kendüleri pâk ve kadir-şinâs âdemlerdir*"², dediği Boşnaklar'ın yüzyıllar boyunca Fatih'ine olan bağlılıklarından ve sadakatlerinden bir an olsun vazgeçmemeleridir. 12 Temmuz 1878'de yapılan Berlin Kongresi ile Bosna-Hersek Osmanlı'dan koparılarak Avusturya-Macaristan Devleti'ne bırakılmış, fakat ne Osmanlı ne de Bosna böyle talihsiz bir karara razı olmamıştır. Bu yüzden Bosna-Hersek Osmanlılar'ın Rumeli topraklarında *belde-i emin* liyâkatine

¹ Aşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, (çev. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, İstanbul: K Kitaplığı, 2003), s.247.

² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (haz. Yücel Dağlı- Seyit Ali Kahraman- İbrahim Sezgin, İstanbul: YKY, 2001), s.223.

sahip en önemli toprak parçasıdır. Osmanlı, bu emin duruşlarının bir karşılığı olarak Bosna'yı İstanbul, Bursa ve Edirne'den ayrı görmemiş, Bosna'yı eyalet yaparak da bu yaklaşımını taçlandırmıştır. Osmanlı, dindar ve *hüsn-i ahlak* sahibi bu milletin fertlerini ise devlette en önemli görevlere getirmiştir. Fâtih'in Başveziri Mahmud Paşa, padişahlıktan sonraki en büyük makama nâil olmuş bir Boşnaktır. Onu Sokollu Mehmet Paşa ve Boşnak Mehmet Paşa takip etmiştir. Aynı zamanda uygarlığımızın, kültür ve medeniyet atlasımızın en önemli parçalarından olan bu bereketli topraklar pek çok şâir ve sanatkârın da yetiştiği yerlerdir. Hasan Kâimî, Alaaddin Sabit, Nergisi, Lâmekânî Hüseyin Efendi, Sükkerî, Derviş Süleyman Mezakî, Mostarlı Hasan Ziyâî, Hersekli Ârif Hikmet gibi Divan şiirinde tanınmış şâirlerin yanında Rumeli'deki önemli mimârî eserlerden olan Mostar Köprüsü'nün mimarı Hayreddin Ağa bu coğrafyanın Osmanlı'ya armağanıdır.

Değişen sınırlara, devletlere ve anlayışlara, su misâli akıp giden yüzyıllara rağmen Osmanlı ve Bosna arasındaki güçlü bağ 1992 savaşıyla (daha doğrusu Avrupa'nın ortasında yapılan katliamlar ve yağmalarla) kesilmek istenmiştir. Nitekim, bu savaşla "*Boşnaklar sadece topraklarını kaybetmekle kalmadılar aynı zamanda sistematik bir şekilde kimlik ve medeniyetlerini değiştirmeye zorlandılar.*"³ cümlesi de bu bağın koparılması çabasına işâret eder. Bosna'nın Osmanlı ile arasındaki tarihsel ve kültürel bağların atar ve toplardamarları mesâbesinde olan birçok câmi, medrese, han ve köprü Sırp ve Hırvatlar tarafından bombalanarak yok edilmiştir. Osmanlı ve İslam kimliğini Bosna'dan ve Bosnalılar'dan söküp atma uğraşının çok acı bir tezâhürü olarak son savaşta bombardımanlar özellikle câmi, medrese ve kütüphaneler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu

³ Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım*, (çev. Alev Erkilet- Ahmet Demirhan-Hanife Öz, 2.bs., İstanbul: Klasik Yayınları, 2003), s.7.

bombardımanlardan etkilenen yerlerin başında Saraybosna'daki Şarkiyat Enstitüsü'nün arşivi vardır. Arşivde oluşan tahribatın bilançosu şu şekildedir : “ *Kayıp arşiv belgeleri ve kitaplar arasında Arapça, Farsça, İbrânice, Alhamiyado dillerinde 8 bin elyazması ve yine Osmanlı Dönemi'ne ait ferman, buyruldu, berat, timar tevcihi gibi 7 bin Türkçe belge ile Saraybosna vilayet arşivinin yaklaşık 250 bin belgesi yok edilmiştir.*”⁴

Fiziksel anlamda yapılan bu tahribatlara ve yok edilen târihe rağmen Fâtih ve Fâtih'in şahsında Osmanlı bu coğrafya insanı için hangi anlamları içermekteydi? Bu sorunun cevabını Boşnak toplumunun kanaatlerine önderlik ettiklerine ve Osmanlı'nın kültürel mirasını günümüze taşıdıklarına inandığımız İsnam Taljić, Prof. Dr. Mirsad Kunić ve Prof. Dr. Senaid Hadžić Beyler ile gerçekleştirdiğimiz mülâkatlar aracılığıyla öğrenmeye çalıştık.

Bu mülâkatların ilkinin yaptığımız Boşnak yazar *İsnam Talyiç'in* yayınlanmış 15 tane kitabının en ünlüsü *Roman o Srebrenici / Srebrenitsa'nın Öyküsü/* adlı romandır. Yazarın son eseri geçen yıl yayımlanan Fâtih Sultan Mehmet ile ilgili *Opet čemo se vidjeti ispod crvene jabuke / Kızıl Elma'nın Altında Tekrar Görüşeceğiz* adlı romanıdır.

290
itobiad

Fâtih Sultan Mehmet Bosna-Hersek için ne ifade ediyor?

İsnam Taljić: Fâtih Sultan Muhammed (ona gerçek ismiyle hitap etmeyi tercih ederim) Bosna'nın ülke ve devlet olarak, Boşnaklar'ın da millet olarak varlığını sürdürdürüp güçlenerek bu topraklarda islamın yayılmasını sağlamalarını takdir eden ve Allah'ın mutlak iradesinin hükümlerini eda ve icra etmelerine vesile olan büyük hükümdardır. O dönemde (Sultan Fatih'in Bosna'yı fethettiği

⁴ Hüseyin Yorulmaz, *Osmanlı'nın Batı Yakası Bosna*, (İstanbul: 3F Yayınları, 2007), s.154.

zaman) Bosna ve Boşnaklar'a karşı Haçlı orduları tarafından sürekli olarak çeşitli seferler düzenleniyordu. Bu sırada ise İber'de (İber Yarımadası'nda) yaşayan Endülüs müslümanlarının o topraklardan tamamen yok edilmesi sonlanmış bulunuyordu. Boşnaklar'ın başına da aynısı gelecekti, tamamen ortadan kaldırılacaklardı. Çürütülemeyecek bir kanıt bu. Son 150 yıldır olup bitenler ile 1992-1995 yılları arasında Bosna ve Boşnakların uğradıkları en son saldırılara bakarsak günümüzde Bosna diye bir yerin olmayacağı, buralarda bir zamanlar Bosna ve Boşnakların var olduğunun bilinmeyeceği sonucuna varacağımız muhakkaktır. Srebrenitsa ve komşu şehirlerde (Vlasenica, Bratunac, Zvornik) meydana gelen katliamların Lahey Mahkemesi tarafından alınan kararlarla resmen soykırım olarak kabul edildiğini de hatırlatmak istiyorum. Bunun yanında, son 20 yıl içerisinde Bosna-Hersek topraklarının hala Sırp işgalı altında olan bölgelerdeki mesken ve şehirlerin büyük bir kısmının isimlerinin değiştirilmesi yukarıda ileri sürülen görüşlerimi teyit eder durumdadır.

Size göre Fatih Sultan Mehmet şahsında hangi değerleri temsil ediyor?

İsnam Taljić: Fatih Sultan Muhammed en yüce ve en güzel ahlakî değerleri şahsında bulunduran bir insandır. Onun hadis-i şerifte Konstantiniyye/İstanbul'u fethedecek olan komutan olarak haber verilmesini İslam uleması bu ahlakî özelliklerine bir hüccet olarak görmüştür: "**Kostantiniyye'yi fethedeceksiniz, ne mutlu onların Emir'ine, ne mutlu o orduya.**" Bu noktadan yola çıkarak onun diğer alanlarda da bir insan-ı kâmil olduğunu söyleyebiliriz. Bilim de dâhil olmak üzere birçok alana ilgi beslemiş ve eğitim almıştır. Çok dil bilen biriydi. Dilimiz Boşnakça'yı çok güzel konuşması bizim için hayli ilginçtir ve bizim için büyük anlamlar içermektedir. Boşnakça Bab-1 Ali nezdinde konuşulan resmi

dillerden biriymiş ki bu Osmanlı'nın Bosna'nın jeostratejik konumuna değer vermesiyle birlikte Boşnaklar'ın Osmanlı Devleti'ne olan büyük liyakatlarından doğan doğal bir sonuçtur.

Fatih Sultan Mehmet'in "Ahidnâmeyle tescillenmiş farklı inanışlara yaklaşımındaki hoşgörü ve kucaklayıcılığa bugünkü Bosna-Hersek toplumlarının ihtiyacı var mıdır?

İsnam Taljić: Bahsettiğiniz Ahidnâme (Fatih'in fermanı ile Bosnalı Fransisken rahiplerine verilmiş olan evrak) Fatih'in emriyle verilen benzer evraklardan fazlasıyla çok konuşulmuştu nedense. Bunlardan birisi Ahidnâme'den on yıl önce çıkartılan Rum ve Ermeni Ortodoks Patrikhanesi'ne yasal süreklilik statüsünü kazandıran fermanıdır. Böylece devamlılığını sürdüren yalnızca Ortodoks Kiliseleri değildi, tüm Ortodoks cemaati, Rum, Ermeni ve diğer cemaatler de Osmanlı Devleti sınırları içerisinde varlıklarını sürdürebilmiştir. Bunların yanında sultan, Yahudiler için de din özgürlüklerini vaat eden bir ferman çıkartmıştı. Aynı özgürlüğün Bosnalı Fransisken rahiplerine de tanınmasıyla Bosnalı Katolikler de bu haklardan istifade etmeye başlamışlardı. Sultan Fatih'in bu büyük lütfu olmasaydı, Katolikler Bosna'da yaşamaya devam edemeyeceklerdi. Bunun sebebi, onların, Fransiskenler gibi, Boşnaklar'ı Avrupa'daki Haçlılara ifşa etmeleridir. Bu bilgiyi hiç çekinmeden Hristiyan tarihçiler vermektedirler. Onlara göre fetihten sonra savaş usüllerine göre haklı bulunan Katoliklere misilleme yapılacaktı. Onlar da sürgüne gerek olmadan, kendiliğinden, Bosna topraklarını terketmeye başlayacaklardı. Bugün bu sözler – doğruyu saptırmalarından dolayı- kulağa bir nevi politika yapıyomuşuz gibi gelebilir; ama değildir. Tüm Hristiyan tarihi kaynakları dahi bu sebeplerden bahsediyor. Bunun yanısıra fra Anđelo Zvizdović (Ancelo Zvizdović) adındaki Fransisken rahibinin Fatih Sultan Mehmet'in huzuruna gelip bu sözleri kullanarak aman dilediği rivayet

edilmektedir. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmet'in emriyle o dönemin Avrupası'nda bilinmeyen türden bir evrak düzenlenmiştir: Merhamet simgesi Ahidnâme. Aynı zamanda, Sultan'ın buldukları yerden Milodraž/Milodraj'dan (bugünkü Kiselyak kasabasının civarı), Ključ/Ključ şehrine devam etmiştir. Tarihî kaynaklara göre, Sultan hiç şüphesiz, 29 Mayıs 1463 tarihinde oraya ulaşmış bulunuyordu. Ahidnâme üzerindeki tarih ise 28 Mayıs 1463'tür. O günkü şartları düşünürsek Sultan'ın ertesi gün Jajce/Yayçe'ye, ondan sonra da Ključ'a intikal etmesi mümkün görülmemektedir. Aynı şekilde veziri Mahmut Paşa'nın da o tarihte, 28 Mayıs, Milodraj'da geri kalması mümkün değildi, çünkü kendisi önde gidenlerin arasındaydı. Buna göre, fra Zvizdoviç'e Ahidnâme'yi verenler, yakıştığı gibi, sarayın alt kademede bulunan görevlileri olmalıdır. Tabii ki Fatih Sultan Mehmet'in emri ile olmuştur. Çünkü aynı metin, yani Ahidnâme, Fatih'ten sonraki padişahlar, örneğin, oğlu II. Beyazıt, ya da kendisinden 144 sene sonra gelecek olan Sultan Ahmet (1607 tarihli fermanı) tarafından onaylanmış bulunmaktadır. Bu arada unutmayalım ki, Ahidnâme ile verilen haklardan Bosna'da Hristiyan Ortodoks cemiyetinin mensupları da istifade etmiştir. Onlar ahidnâme fermanı çıktığında Bosna'da yaşamıyordu bile, bu topraklara ya sonradan yerleştirilmiş ya da, bugünkü Sırbistan ve Karadağ'da işlemiş oldukları cinayet ve suçlardan dolayı kan davasından kaçarak kendileri gelmiştir! Çağdaş dünyanın bütün bölgeleri tüm bu ahidnâmelerin temsil ettiği değerlere ne kadar da susamış bulunuyor.

Boşnak Edebiyatı'nda Fatih Sultan Mehmet'i doğrudan yahut dolaylı olarak konu alan kaç adet eser var, örnekler verebilir misiniz?

İsnam Taljić: «*Kızıl Elma'nın Altında Tekrar Görüşeceğiz* – Fatih Sultan Mehmet, Boşnaklar ve Bosna'nın Öyküsü» başlıklı hacimli

kitabımı yazarken, daha doğrusu uzun süreli ön hazırlık yaparken Fatih Sultan Mehmet hakkındaki tarihî kaynakların noksanlığı dikkatimi çekmiştir. Böyle olacağını hiç düşünmemiştim doğrusu. İki seçeneğim vardı, ya vazgeçmek ya da daha geniş bir çapta, daha uzun süreli araştırma yaparak bulduğum evrakları dikkatlice incelemek. Araştırmalarımı sürdürürken bir şey ilgimi çekmiştir: 1923 yılından sonra Türk milleti Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren ve onunla ilgili her şeyden mahrum edilmiştir. Dolayısıyla 19. yüzyıl sonu veya 20.yüzyıl başında yazılan evrak ve kitapları bulmak benim için çok zor oldu, ben de çoğu zaman Hristiyan tarihçilere ait kitap ve kaynaklara başvurmak zorunda kaldım. Osmanlı tarihçilerine gelince, az miktarda mustakbel Sultan Muhammed'in çocukluğunu anlatarak fazlasıyla da Konstantiniyye fethini kaleme almışlardı. Gerçi Fatih Sultan Mehmet'in yaşamı uzun olmamıştır, sadece 49 yıl, ama o zaman, İstanbul'un fethinden sonra ömrünün yarısından daha fazlası hala önündeydi. Ömrünün "geri kalan" kısmı da çok önemli, durmadan meydana gelen, mühim olaylarla dopdolu idi. Bu zaman kesitinde Fatih'in Bosna'da bulunmaları da olmuştur. Ne yazık ki, Müslüman tarihçiler genelde Fatih Sultan hakkında çok "geniş hamleli", abartılı yazıyorlar, hatta mitolojik anlatıya kaçanlar da var. O kaynakları incelerken gördüm ki genç Muhammed ve Sultan Muhammed "yakından bir insan" olarak değerlendirilmiyor. Halbuki büyük başarılarla ismini tarihe yazdıran sultan ne kadar büyük ve enderse, insan olarak da öyle idi. Hristiyan tarihçilere gelince gördüm ki, Fatih Sultan Mehmet'i en ince detaylara kadar anlatmışlar. Ancak, onların daha başka bir sorunu vardı, sultanı ele alış şekli, tamamen arsız ve ihtiraslı idiler, yani, nefret doluydular. Ondan ne kadar nefret ettikleri inanılmazdı. Üstelik bunu saklamaya da çalışmıyorlardı. Durmadan aynı şekilde yazıyorlar, zamanla yorulmadan, önceki ne yazdıysa, dipnot koyma zahmetine katlanmadan da aynısını geçiriyorlardı. Hristiyan okuyucular,

onlardan ne biçimde duymak ve öğrenmek istiyorlarsa, çoğunlukla Hristiyanlar'ın yaşadığı ülkelerin siyasetini oluşturan güç sahipleri onlardan nasıl talep ettiyse Fatih Sultan Mehmet'in portresini o şekilde çiziyorlardı. Ancak, Fatih Sultan Mehmet önemli olayları başlatan, geride büyük eserler bırakan bir devlet adamıydı, onlar bile bunu görmezlikten gelememişti. Nasıl derler: "Yalancının mumu yatsıya kadar yanar". Bu sözün ne kadar da doğru olduğunu Hristiyan tarihçilerin Fatih hakkında yazdığı kitapları incelerken defalarca gördüm. Kitabı yazan kendinin ortaya koyduğu iddiayı başka bir yerde çürütüyordu. Bu tespite varmak ve yalanların arasından doğruları seçmek için tüm kitapları belirli aralıklarla iki üç defa okumam icap etti.

Bu eserlerde Fatih Sultan Mehmet hangi yönleriyle konu edilmiştir. Bu eserlerde Fatih Sultan Mehmet'e yazarların yaklaşım biçimleri ve ele alış şekilleri nasıldır?

Isnam Taljić: Önceki sorunuza doğrudan cevap vermeden sadece tarihî malzeme ve kaynaklardan bahsettim. Bunun basit bir sebebi var, Boşnak Edebiyatı'nda yazdığım romandan önce konusu Fatih Sultan Mehmet olan hiç bir eser yoktu. Bazı yazarlar bu konuya değinmiş olsa da bunu uzaktan, genel olarak, esassız yada başka bir olayı anlatırken yapmıştır. Bunu yaparken bile Ortaçağ Bosna tarihinde inşa edilen klişe ve stereotiplere dayanarak yaptılar. Bu kalıp modelleri Bosna Hersek'te yaşamış ve hala yaşıyor olan Sırp ve Hırvat tarihçiler, komşu ülkeleri Sırbistan ve Hırvatistan'da yaşayan kendilerine bu konuda çok büyük destek veren meslektaşları ile vatandaşların yardımıyla oluşturup geliştirdiler. Aslına bakarsanız, Ortaçağ Bosna tarihini yeni bakış açısıyla okumak değil de, onu tamamen yeniden yazmak lazımdır... Dünya ve Avrupa'da İstanbul'un fethi Ortaçağ'ın bitmesi ile insanlık tarihinin yeni dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu yalandır. Resmen

doğruyu saptırmaktır. Avrupa karanlık Ortaçağ baskısı altında çok uzun zaman daha kalmıştı. İspanya rekonkvistleri Kuzey Amerika'yı acımasızca yakıp yıkmışlardı. Ortaçağ Bosna'da Batı olarak adlandırılan bölgelerden daha önce bitmişti. Bosna Hersek'te bu bitiş "resmi bitiş" olarak kabul edilen tarihten tam on yıl sonra meydana gelmiştir. Düşünün, tam on yıl söz konusu: Fatih Sultan Muhammed İstanbul'un anahtarlarını 29 Mayıs 1453 tarihinde, Bosna Hersek anahtarlarını ise 29 Mayıs 1463'te teslim almıştır! Allahu ekber... Görüyorsunuz, tesadüf diye bir şey yoktur.

Fatih Sultan Mehmet'in Boşnak Edebiyatı'na yansımalarını konunun uzmanlarından Tuzla Üniversitesi Boşnak Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden Prof. Dr. Mirsad Kunić'e sorduk.

- Boşnak Edebiyatı'nda Fatih Sultan Mehmet'i doğrudan yahut dolaylı olarak konu alan kaç adet eser var, örnekler verebilir misiniz?
- Bu eserlerde Fatih Sultan Mehmet hangi yönleriyle konu edilmiştir. Bu eserlerde Fatih Sultan Mehmet'e yazarların yaklaşım biçimleri ve ele alış şekilleri nasıldır?

Prof. Dr. Mirsad Kunić': Araştırma çalışmalarını yürüttükten sonra, Bosna Hersek'in yazılı edebiyatında, Fatih Sultan Mehmet'le ilgili hiç bir esere rastlamadığım gibi onun herhangi bir eserin içerisinde konu olarak dahi geçmediği sonucuna vardım. Aslında, Bosnalı yazarların diğer sultanları da yazdıkları eserlere konu olarak seçmedikleri söylenilebilir. Yalnızca Osmanlı Devleti'nin vezir-i azamlarından Sokollu Mehmet Paşa, Boşnak asıllı olduğu için, Ivo Andrić ile Derviş Suşiç gibi yazarların ilgisini çekmiştir. Kısıtlı bir aramanın neticesinde vardığım sonuç bunlar. Fatih Sultan Mehmet'i yâd eden Andrić, Suşiç ve diğer nesir yazarlarının eserleri ile tarih şiirlerinin tespit edilip incelenmesiyle daha geniş ve detaylı bir

aramayla farklı sonuçlara ulaşılabilirdi. Bunu yapabilmek için şu anda elimde olmayan daha fazla zaman ve kaynağa ihtiyacım vardı.

- Prof. Dr. Mirsad Kunić' yukarıda belirttiği durumunun sebeplerini Bosna-Hersek tarihinde meydana gelen kimi sosyal ve siyasi değişmelerle edebi eser yazımının bazı teknik meselelerine bağlı olarak şu şekilde açıklar:

Prof. Dr. Mirsad Kunić': Bosna Hersek'in yazılı edebiyatının oluşumu ile gelişmesi son yüzyılda olmuştur. Bu da, çeşitli sebeplerden dolayı, Osmanlılar'ın bu topraklardan çekilmesiyle Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek'i işgali ile örtüşmektedir. Eski ile yeni hükümetin değişiminden doğan sorunlar, yeni düzene alış(ama)ma, daha sonra oluşan üç değişik Yugoslav ülkesi çerçevesinde toplumsal uyum sağla(ma)ma, bütün bunlar yazarlarımızı o kadar meşgul etmiştir ki çağın sorunlarının çözümü için uğraştıklarından çok 'eskiye' gitmek için vakit ve mekan bulamamışlardır.

2. Bunun dışında, Fatih Sultan Mehmet yazarlarımız için sadece zaman açısından değil, mekan olarak da her zaman uzak kalmıştır. Bilinir ki, yazarlar ve edebiyat için bir şahsın kişisel ve özel boyutu, tarihi boyutu ile aynı değerde, hatta daha değerlidir. Fatih Sultan Mehmet'in kişisel ve özel özellikleri (gözlerinin rengi, sesinin tonu, sevdikleri ile tutkuları, hayalleri ve hevesleri) yazarlarımız için her zaman bir bilinmeyen, ya da sır olarak kalmıştır.

- Bosna-Hersek'in yazılı edebiyatından farklı olarak, sözlü edebiyatında Osmanlılar ve sultanların konu olarak daha geniş çapta ele alındığını vurgulayan Kunić', ortaya çıkan bu duruma gerekçe olarak "Bosna'da sözlü edebiyatın Osmanlılar gelmeden önce var olmasını ve Osmanlı Dönemi'nde, başından sonuna kadar, hatta bittikten sonra da devam etmesini"

gerekçe gösterir. Kunić', konunun uzmanlarından referanslar ve örnekler eşliğinde konuyu şu şekilde değerlendirir:

Prof. Dr. Mirsad Kunić': Alois Schmaus Boşnak epiğinin en önemli konusunun "Sultan ve vezir şiirleri", alt konusunun ise "Padişah meydancıları"nın olduğunu ileri sürmektedir. Savaşta bedel olarak padişahın/sultanın yerine geçip saltanatı kurtaran, yani padişah meydancısının rolünde en sık görülen kişilik, destan kahramanı Cerzelez Aliya'dır. Boşnak Edebiyatı'nın epik destan geleneğinin ilk kahramanı olan Cerzelez Aliya'nın, aslında XV. yy.'da yaşayan, 1491 yılında savaşta öldüğü tahmin edilen, gerçek kişi Bosnalı tımarlı sipahi Gürz İlyas olduğu söylenir. Boşnak epik şiirlerinin toplandığı en değerli üç divanda (Hörmann, Marjanović ve Parry'nin derlediği) yer alan, bu kahraman konulu şu ana kadar elde edilen 45 şiirden yarısında (26) Cerzelez'i padişah meydancısı olarak ele alınıyor. Ancak, sözü geçen şiirlerin içeriğine bakılırsa, padişahın Sultan Selim olduğu anlaşılmaktadır (bir kaç şiirin başlığı *Sultan Selim Bağdat'ı ele geçiriyor*'dur). Ama genel olarak şiirlerde ele alınan padişahlar isimsiz bırakılmıştır.

- Kunić', sözlü kaynaklarda adı geçen kimi şahsiyet ve kahramanlarda meydana gelen yanlışlıklara değinmekle kalmayıp doğru bilgilere de işaret eder:

Prof. Dr. Mirsad Kunić': Malum olduğu üzere Bağdat'ı Yavuz Sultan Selim değil Kanunî Sultan Süleyman 1534 yılında ele geçirmiştir. Cerzelez Aliya, yani onun tarihî prototipi Gürz İlyas, bu dönemde sağ değildi ki bu tarihî ve epik gerçeklerin genel olarak örtüşmediğine bir kanıt olarak karşımıza çıkıyor. Diğer yandan, tarihî gerçeği doğru olanı olarak kabul edersek Gürz İlyas'ın Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde yaşadığı ve meydancı olarak savaştığını söyleyebiliriz. Bundan yola çıkarak padişah meydancısı konusunu işleyen padişahın ismi anılmayan, hatta Sultan Selim'in ismi bile

geçen bütün şiirlerin, bir bakıma Fatih Sultan Mehmet hakkında olabildiği sonucuna varabiliriz.

- Prof. Dr. Mirsad Kunić' Bosna'nın sözlü edebiyatında Bosna fethi efsaneleri dolayısıyla Fatih ve fetih algısını çeşitli kaynak metinler aracılığıyla şu şekilde aktarır:

Prof. Dr. Mirsad Kunić': Vljako Palavestra'nın *Historijska usmena predanja iz Bosne i Hercegovine* (Bosna Hersek'te Tarihi Sözlü Efsaneleri) ve Aiša Softić'in *Zbornik bošnjačkih usmenih predaja* (Boşnak Sözlü Efsaneleri-derleme) adlı kitaplarında yer alan doğrudan Osmanlılar'ın Bosna'yı fethi ile, buna bağlı olarak da Fatih Sultan Mehmet'e ilişkin olan sözlü efsaneler vardır. Bunlar genelde farklı şehir ve kalelerin ele geçirmesiyle ilgilidir. Bu efsanelerde anlatıcı iki şey üzerine odaklanır: Ele geçirilmesi mümkün görünmeyen yerlerin fethinin usulü (taktik), bunun yanı sıra, yerlerin adlarının hangi köklerden türediği, yerlerin tarihi ya da gelecek için önem taşıyan binaların inşaatı.

1. Bazı yerlerin isimlerinin kaynaklarıyla yerlerin kaynakları. (etimolojik anlatılar)

Sultan'ın Drina Nehri'ne gelişinin hikâyesi Joşanitsa Nehri'nin sol kıyısında büyük bir savaş meydana gelmiş. Bu savaştan sonra her iki tarafta da büyük can kayıpları olmuştur. Bu savaşın olduğu meydana mezar taşlarında kılıç ve ok kazılı mezarlıklar hala durmaktadır. Aynı çarpışmada adı Ivko olan ünlü Bosnalı yiğit de ölmüştür. Öldüğü yerde bugün "İvko'nun kayası" olarak bilinen mezar taşı durmaktadır.

Fatih Sultan Mehmet'in salla nehir üzerinde giderken atının suya düşmesinden sonra "Bu su derin aa!" diye bağırdığı anlatılıyor. Bu olaydan sonra o nehrin adı Drina olmuştur.

Sultanın, adı Ustikolina olan bir yerin fethinden sonra gönderdiği askerlerinden oluşan bir öncü kolu, oranın bağ yerleri çok olan bir alan olduğunu görmüştür. Her yer şarap fiçileri ile dolu olduğundan buraya Foça adı verilmiştir. (fiçi o zaman Boşnakça fuçi: fuçi idi.)

1.Binaların inşaatları hakkındaki hikâyeler. Drina'ya geliş hikâyesinde aynı zaman Ustikolina'da yapılan camiden de bahsediliyor. Saray Bosna Ovası'nda su kaynağı bulunması hakkında da bir hikâye vardır. Bugün o yerin adı Padişah Suyu'dur. Yine aynı hikâyede sultanın suyu bulan askere dua okumasını emrettiğinden, o askerin ve soyunun Duacı soyadını aldıklarından bahsediliyor.

2.Kale ve şehirlerin fethi hakkındaki efsaneler. Ele geçirilmesi olanaksız kale bu efsanelerin en sık motiftir. (örn. Srebrenik, Syeverin, Bobovac, Vranduk, Klyuç vs.). Bunun yanısıra motif olarak yaşlı ve akıllı nineden gelen öğütlerle birlikte o kalenin, yani şehrin fethedilmesi görülmektedir. Genel olarak ninenin sultana verdiği öğüt şu şekildedir: Üstünde hiç lekesi olmayan kara bir at bulun, üç gün üç gece boyunca su içirmeyin, sonra susuz olarak su bulana kadar o atı gezdirin. Atın bulduğu suyun akışını başka tarafa çevirmeniz lazım ki o şehri savunanlar susuz kalsın.

- Bütün bu anlatılar neticesinde Prof. Dr. Mirsad Kunić', sözlü Boşnak Edebiyatı'nda Fatih Sultan Mehmet algısı ile ilgili olarak şu sonuçlara ulaştığını açıklar:

Prof. Dr. Mirsad Kunić': Bütün bu hikâyelerden Fatih Sultan Mehmet'in halkın içinde Bosna'yı fetheden padişah olarak bilindiğini görebiliriz. O zaten böyleydi, çok sayıda bina inşa ettiren, mezarlıkları düzelttiren, camileri ve bununla kalmayıp kiliseleri yaptıran (Sutyaska'nın en eski camisi ile kilisesi bu zamana aittir), bina ve yerlerin isimlerini takan Fatih'tir. Diğer dinlere olan toleransının bir göstergesi de diğer dinlerin tapınaklarının yapılmasına müsaade

etmesidir. Bosnalı Fransisken rahiplerine özgürlük bahşeden ferman, meşhur Ahidnâme, bu sultan tarafından yazdırılmamış mıydı zaten?

Prof. Dr. Senaid Hadžić, Tuzla Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Tarih Bölümü'nün eski başkanı. Uzmanlık alanı Osmanlı Dönemi Bosna Hersek Tarihi. O görevden Tuzla Kantonu Ticaret Turizm ve Ulaşım Bakanlığı'na atanması yüzünden ayrılmıştır.

Fatih Sultan Mehmet Bosna-Hersek için ne ifade ediyor?

Prof.Dr. Senaid Hadžić: Sultan II. Mehmet Ortaçağ'da Bosna'yı 1463 yılında fethederek topraklarını Osmanlı Devleti'ne katan Osmanlı padişahı idi. Bosna'nın Osmanlı Devleti'nin himayesi altına girmesi bu bölgede yaşanan sosyal, siyasal, kültürel ve dinî bakımdan değişmelere yol açmıştır. Fethin akabinde Sultan II. Mehmet'in emriyle şark şehirleri kurulmaya başlanmıştır. Bazı binaların inşaatı doğrudan sultanın kendi parası ile karşılandığından bitirildiğinde bu binalara verilen isimler hünkar adıyla başlıyordu, örneğin Hünkar Camii. Bu dönemde aralarında Saray Bosna ya da Banya Luka gibi sonradan büyük şehre dönüşecek olan kasabalar da gelişmeye başlamıştı. Ortaçağ Bosna Devleti'nde önceden var olan şehirler de zamanla Müslüman doğu kültürünün özelliklerini kazanmaya başlamıştı. Bosna toprakları o dönemde Osmanlılar için Batı ülkelerine (Macaristan, Habsburg Monarşisi, İtalya'daki şehirler, Venedik vb.) yapılacak olan seferler açısından önemli bir nokta konumundaydı. Bosna'nın bu önemli stratejik konumundan dolayı sultan II. Mehmet Bosna'da yönetimi yürütecek kişileri o zamana kadar bu alanda başarılı olan adamlarının arasından özenle seçmeye çalışıyordu. Seçtiği adamların Bosna'nın gelişmesindeki etkisi çok büyüktür. Kendi mülklerini insanların faydasına sunarak vakıflar tahsis etmişlerdi ve böylece özellikle XVI. yüzyılda görülen Bosna şehirlerinde kentleşme süreci başlatılmış oldu.

Size göre Fatih Sultan Mehmet şahsında hangi değerleri temsil ediyor?

Prof. Dr. Senaid Hadžić: Sultan II. Mehmet 1453 yılı İstanbul'un fethinin ardından farklı dinden olan yöre halkına tolerans göstererek askerlerine kiliseleri ile içindeki ikonları ve diğer değerli eşyalarına dokunmamalarını emretmişti. Dünya çapında bir hükümdar olmayı amaçladığından devletinde farklı dinlerden insanların bir arada yaşayabildiğini ispat etmeye çalışıyordu. Bunun aksine, o dönemde Avrupa ülkelerinde Hristiyan olmayanlara yer yoktu. Sultanın geniş tolerans sahibi olmasına bir örnek de: Bosna fethi sırasında Foynitsa yakınlarındaki Milodraje'de fra Ancelo Zvizdoviç adındaki Bosnalı Fransisken rahibini huzuruna kabul ederek Fransiskenlere Ahidname takdim etmesidir.

- Bosnalıların Fatih Sultan Mehmet'i ülkelerine giren yabancı bir kumandan gibi değil de beklenen bir kurtarıcı gibi karşılamalarının altında ne gibi sosyolojik ve sosyopsikolojik etkenler vardır?

Prof.Dr. Senaid Hadžić: Bu sorunun içinde bulunan tespit Ortaçağ Batı dünyasından gelen Bosna Kralı ile halkının Osmanlı sultanına karşı silahlarını yerinden oynatacak kadar bile dirençleri olmadıkları iddia ve suçlamaları üzerine kurulmuştur sanırım. Öte yandan, sultan askerleriyle Bosna'ya girerken halkın bir kısmı onları karşılamaya gelmiş ve Müslüman olmuştur. Bazı kaynaklara göre bu insanların sayısı 36.000'miş ki o dönem için bu sayı çok ciddi bir teveccühe karşılık gelmektedir.

Sonuç

Boşnaklar 19.yüzyıldan itibaren dinlerinden ve kimliklerinden ötürü çok ciddi problemlerle karşılaşmışlardır. "Müslüman Boşnak kimliği"nin oluşumunda 1463 senesinde Fatih Sultan Mehmet'in

Bosna-Hersek'i fethetmesi son derece önemlidir. Bu yüzden 1992-1995 yılları arasında meydana gelen savaşta bu kimliğin temelleri niteliğinde olan Osmanlı mimârî eserleri ve arşiv belgeleri hedef seçilmiştir. Yaşanan bütün olumsuz şartlara rağmen yaptığımız incelemeler ve mülakatlar neticesinde Bosna-Hersek'te hâlâ canlılığını koruyan Osmanlı ve Fâtih Sultan Mehmet sevgisiyle karşılaştık. Bu sevginin tezahürlerini ve niteliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Fâtih Sultan Mehmet'in Bosna'nın ülke ve devlet olarak, Boşnaklar'ın da millet olarak varlığını bu topraklarda sürdürmelerine vesile olan hükümdâr oluşu.
- Fâtih Sultan Mehmet'in en yüce ve en güzel ahlâkî değerleri şahsında bulunduran bir insan oluşu.
- Sadece müslüman Boşnaklara değil diğer dinlere ve milletlere de hoşgörü ve müsamahayla yaklaşan ve bu yaklaşımını ahidnâmeyle kayıt altına bir hükümdâr oluşu.
- Bosna'yı sadece fethetmekle kalmayıp aynı zamanda Bosna-Hersek'in şehirleşmesine ve bayındır hâle gelmesine bizzat kendi parasıyla katkıda bulunan ve en gözde adamlarını Bosna'nın yönetiminde görevlendiren bir sultan oluşu.

Bosna'da Fâtih Sultan Mehmet'e karşı gösterilen bu ilgiye ve sevgiye rağmen Boşnak yazılı edebiyatında Fâtih Sultan Mehmet ile ilgili sadece Isnam *Taljiç Bey'in Opet čemo se vidjeti ispod crvenejabuke / Kızıl Elma'nın Altında Tekrar Görüşeceğiz* adlı romanı ile karşılaştık. Ancak araştırmalarımızda ortaya çıkan bulgular neticesinde Fatih'in Bosna'nın sözlü edebiyat geleneği içerisinde birçok efsaneye ve anlatıya da konu olduğunu gözlemledik.

KAYNAKÇA

Yorulmaz, Hüseyin, *Osmanlı'nın Batı Yakası Bosna*, İstanbul: 3F Yayınları, 2007.

Aşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, çev. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, İstanbul: K Kitaplığı, 2003.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman- İbrahim Sezgin, İstanbul: YKY, 2001.

Begoviç, Aliya İzzet, *Tarihe Tanıklığım*, 2.bs., çev. Alev Erkilet-Ahmet Demirhan- Hanife Öz, İstanbul: Klasik Yayınları, 2003.

Künye:

Sarıkaya, Orhan, Nadira Zunic, "Bosna'da Değişmeyen Fatih Algısı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* II, (2014): 286-304.